

Fig. 1. Roskilde †S. Hans. Plan med indtegnede romanske Grave. 1:300. Maalt af C. G. S. og El. M. 1941—42.

†S. HANS KIRKE

Kirken, der var indviet til *Johannes Døberen* og første Gang omtales 1302¹, udmærkede sig ved at være Sognekirke for en stor Del af Domkirkens gejstlige (1494 Dekanen, Provsten og Kantoren samt de fleste af Kannikerne²), der havde deres Residenser i Sognet. Den nævnes endnu 1569, da Kongen overvejede en bedre Ordning af Byens tre Hospitaler — Duebrødre, Spidelsbjerg (S. Jørgensbjerg) og Helligaandshospitalet — og gav Kapitlet Ordre til at udlægge S. Hans Kirke og Vor Frue Kapels Residens Nord for Kirken samt en lille Have Vest for Kirkegaarden til Bolig for de fattige³. Planen strandede, men hvornaar Kirken blev nedbrudt, vides ikke. Kirkegaarden vises endnu som Nr. 84 paa Resens Kort o. 1674 (S. 26), Bygningen derimod ikke.

Sydvest for Kirken, paa Østsiden af Tuttesti, ligger *S. Hans Kilde* (Provstens Kilde)⁴, om hvilken det 1774 siges, at den da var næsten øde, og at den i sin Tid leverede Vand til den fordum i Nærheden liggende Kapitels-Badstue⁵. Kilden istandsattes og overdækkedes 1834, ved hvilken Lejlighed den 17 Alen dybe Skakt rensedes for 10 Alen Mudder og Dynd. Herved gjordes betydelige Fund⁶, bl. a. af middelalderlig Keramik, baade Skaar og hele Kar, hovedsagelig fra 1300'rne.

Kirkebygningens Beliggenhed paavistes ved Nationalmuseets Udgravninger 1941—42; Tomten er nu fredet.

Kirketomten ligger paa Randen af Byplateauet, knap 200 m stik Nord for Domkirken, i et ubebygget Vænge (sml. Fig. 7), der mod Syd begrænses af Provstestræde (fordum Kannikestræde), mod Vest af Tuttesti (før Store Badstuestræde). Ved Udgravningen 1941 afdækkedes der flere Steder umiddelbart Øst for Kirkegaarden Brolægning fra en gammel Gade, sikkert det 1552 nedlagte Kattesund, som blev fulgt paa en længere Strækning mod Nord, hvor den syntes gradvis at svinge østover. Kirkegaarden, der 1755 siges at være 62 Alen bred, 75 Alen lang⁷, har været hegnet med Kampestensdiger, af

hvis Østflugt der 1941 fandtes Rester (Fig. 7). Den benyttedes 1711 til Pestlig⁸. — Angaaende Kirkens Beliggenhed, se S. 164.

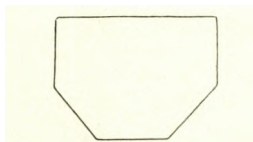

Fig. 2. Roskilde †S. Hans. Senromansk Ribbesten. 1:10. Maalt af C. G. S. 1944 (S. 125).

Bygningen har bestaaet af romansk Apsis, Kor og Skib samt Vesttaarn, der enten var oprindeligt eller en meget tidlig Tilføjelse. — Orienteringen afviger mærkbart mod Syd.

Bortset fra Apsiden og Skibets Østhjørner, hvis Fundamenter af store Kampesten endnu laa ret velbevarede, var alle større Syldsten forlængst opbrudt; men Murflugterne kunde alligevel med Sikkerhed følges som delvis af mindre Sten og Brokker fyldte Nedgravninger i den lerede Grund (punkteret paa Fig. 1). Af de ydre Maal paa disse Fundamentgruber kan man skønne, at Koret har været afsat som eet, Skibet som to Kvadrater, og at de to Bygningsafsnits samlede Længde har været lidt under 25 m. Kirken har altsaa været meget anselig, større end selv S. Laurentius. Talrige Fraadstensbrokker optaget fra Fundamenterne eller fundet spredt over hele Tomten gør det sandsynligt, at hele Bygningen, maaske dog bortset fra Taarnet, har været opført af *Fraadstenskvadre*, og hermed stemmer et Par gammelromanske Træk i Grundplanen: Apsiden har været flad, med Cirkelslagets Centrum faldende i Korgavlens Vestvæg, og i det *Indre* kan Triumfbuens Bredde ikke have været meget over 2 m.

Af *Taarnet* var kun søndre Indervægs Grundsten bevaret, men dets kvadratiske Grundplan fremgik klart af de tydelige Fundamentgruber, hvis Alder i Forhold til Skibets Langmure imidlertid ikke kunde fastslaaes med Sikkerhed. De i Taarnrummet afdækkede romanske Grave viser dog, at Taarnet var romansk, og intet hindrer, at det kan have været oprindeligt. Dets Murtykkelse har været stor, over 2 m (sml. S. Olai S. 134); af særskilt Trappehus saas intet Spor.

En i Tomten funden *Ribbesten (Fig. 2), 21,5 cm bred, 7,75 cm tyk i nedadvendende Kant, 8,5 i Bagkant, med femsided Profil, svarer i Form og Maal saa nøje til de i S. Laurentii Skib fundne Ribbesten (S. 37), at den maa være samtidig med disse. Heraf fremgaar, at der i Tiden 1200—50 er indbygget *Hvælv* af Munkesten i eet eller flere af Kirkens Bygningsafsnit. — *Pudsrester med rødbrun Dekoration paa hvid Bund viser, at Hvælvingerne engang i 1400'rne har faaet *Kalkmalerier*.

Kirkens Gulve er sikkert blevet omlagt flere Gange, der er i hvert Fald fundet *Brændtlers-Fliser fra forskellig Tid. Ældst er en romansk, grønglaseret

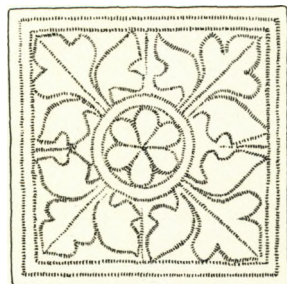

Fig. 3. Roskilde †S. Hans. Romansk Gulvflise, rek. paa Grundlag af fundne Brudstykker. 1:4. Tegnet af C. G. S. 1944 (S. 126).

Flise af midtsjællandsk Karakter, maaske dog kun benyttet til Gravmarkeringer. Flisen, hvis Maal har været $15 \times 15 \times 3,2$ cm, har haft en relief-preset Dekoration bestaaende af fire diagonalstillede Treblade om en seks-bladet Roset og kan rekonstrueres paa Grundlag af enkelte, tildels stærkt slidte Brudstykker (Fig. 3). Fra en regulær Gulvbelægning stammer derimod en Del simple, udekorerede Fliser, baade uglaserede ($16 \times 16 \times 5,25$) og med grønlig Glasur ($19 \times 20 \times 5$ cm), vistnok romanske.

Endvidere er der fundet Flisestumper fra et snarest unggotisk, men muligvis endnu yngre Gulv af vekselvis grønne og gule, glaserede Sten. Af Brudstykkerne, der var o. 2,5 cm tykke, stammede flere fra trekantede Fliser, hvilket viser, at Gulvet har været diagonallagt. — Ribbestenen, Pudsresterne og Fliserne findes i Roskilde Museum.

Tomten staar nu reguleret, som en Nedsikring i Terrænet, hvori Murflugterne er markeret med lave Jordvolde og enkelte synlige, større Sten.

GRAVMINDER

**Gravsten* (Fig. 4), romansk, af Kisteform, graa, gotlandsk Kalksten, $73 \times 35-24$ cm, $22-20$ cm tyk og o. 20 cm høj. Paa Oversiden, der har stor og stejl Hulkant til alle Sider, skimtes ved den ene Langside et udslidt Majuskel-M. Stenen er vistnok fundet i en Have i Tomtens Nærhed. Nu i Nationalmuseet.

Ved Undersøgelsen af Kirketomten fandtes 8 romanske Grave — een tilsyneladende kisteløs og 7 stensatte — samt en hel Del udaterbare Jordgrave. De tre romanske Grave i Taarnrummet er vigtige for Dateringen af Taarnet, idet de alle maa være anlagt efter dettes Opførelse. Tydeligst fremtræder dette Forhold ved den nordligste Grav, der ligger lige op ad Taarnvæggen.

1) Lidt Nord for Midten af Koret. Trapezformet Barnegrav med særligt Hovedrum, 95 cm i indvendig Længde (Hovedrummet medregnet), største Bredde o. 25. Sat af Fraadsten, hver Langside af een, let krumhugget Kvader, Fodende og Hovedrum af mindre Sten, Afdækningen lagt af tynde Flager.

2) I Vinklen mellem Korets Sydmur og Skibets Sydøsthjørne. Nærmest rektangulær, men noget sammenskredet, og uden særligt Hovedrum, o. 270×50 cm i indvendigt Maal. Graven, hvis Vægge og Afdækning var af tynde Fraadstensplader, havde været benyttet tre Gange. Over spredte Knogler fra den første Gravlægning laa to uforstyrrede Skeletter med Hovedet i Vest, og i Fodenden var der senere nedlagt et Barn, modsat Regelen med Hovedet i Øst.

3) I Skibets Nordøsthjørne. Ved Liget, der formodentlig har ligget i en Kiste af Træ, som senere er raadnet bort uden at efterlade sig noget Spor,

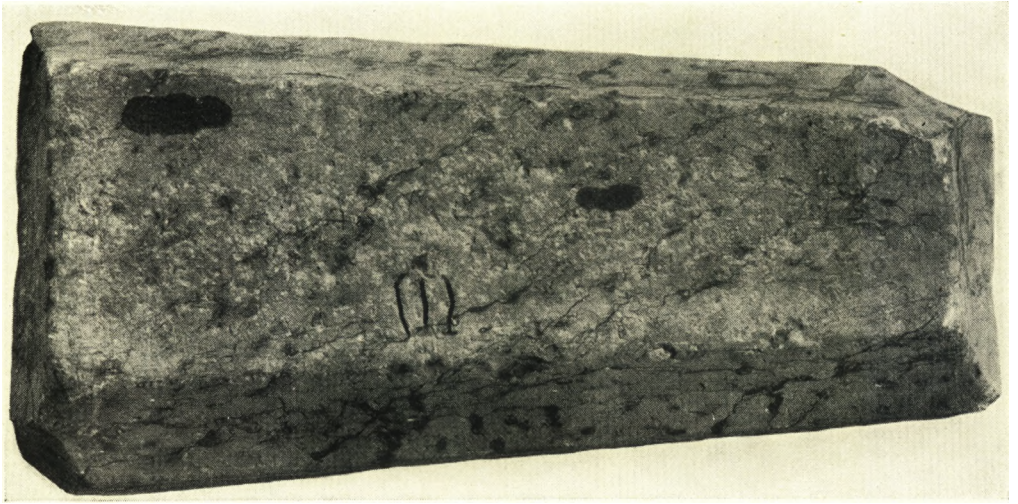

Fig. 4. Roskilde †S. Hans. Gravsten. Bogstavet optrukket med sort Farve (S. 126).

Sophus Bengtsson 194 3

fandtes der paa hver Side af Kraniet en o. 11 cm høj, buget *Potte af graa-sort Gods indeholdende Trækul og Aske. Potterne, der maa have været benyttet som Røgelsekar ved Jordfæstelsen, findes nu i Roskilde Museum.

4) Østligt i Midtaksen af Skibet, rektangulær, med svagt buede Langsider, indvendigt Hovedrum og Fals til Tagafdækningen, muret af Munkesten i Munkeskifte, lagt i Ler, stærkt forstyrret, Sydsiden og hele Fodenden manglede.

5) Tæt Syd for Nr. 4 og af samme Materiale som denne, men trapezformet og med særligt Hovedrum. Væggens Højde var tre Skifter, hvoraf det underste bestod af kantstillede Sten, mens det øverste var trukket lidt udad, saa at der dannedes en Fals som Vederlag for det tagformede Dækkes spærstillede Sten (Fig. 5). Fodenden og en Del af Afdækningen var forstyrret. Graven indeholdt et ret velbevaret Skelet.

6) Nordligst i Taarnrummet, lige op ad Væggen, trapezformet, med særligt Hovedrum, o. 195x56—26 cm, sat af og afdækket med 7—12 cm tykke Kridtstensplader. Det uregelmæssige Hovedrum er paafaldende bredt og kort (knap 15 cm). Det er muligt, at det slet ikke har været benyttet, eftersom forskellige Jernsøm, der laa spredt i Graven, kunde tyde paa, at der har været en indre Kiste af Træ. Kraniet laa helt udenfor Hovedrummet og syntes ikke at have forskubbet sig (sml. S. Olai, Grav Nr. 1, S. 138).

7) Lidt Syd for Midten af Taarnrummet, trapezformet, med særligt Hovedrum, sat af ensartede, meget omhyggeligt tildannede, o. 12 cm svære Kridtkvadere, oprindelig afdækket med Egeplanker, af hvilke et enkelt Brudstykke fandtes liggende henover Skelettets Bækken- og Skulderparti (Fig. 6).

8) Graven er senere end Nr. 7 og er anlagt umiddelbart Nord for denne,

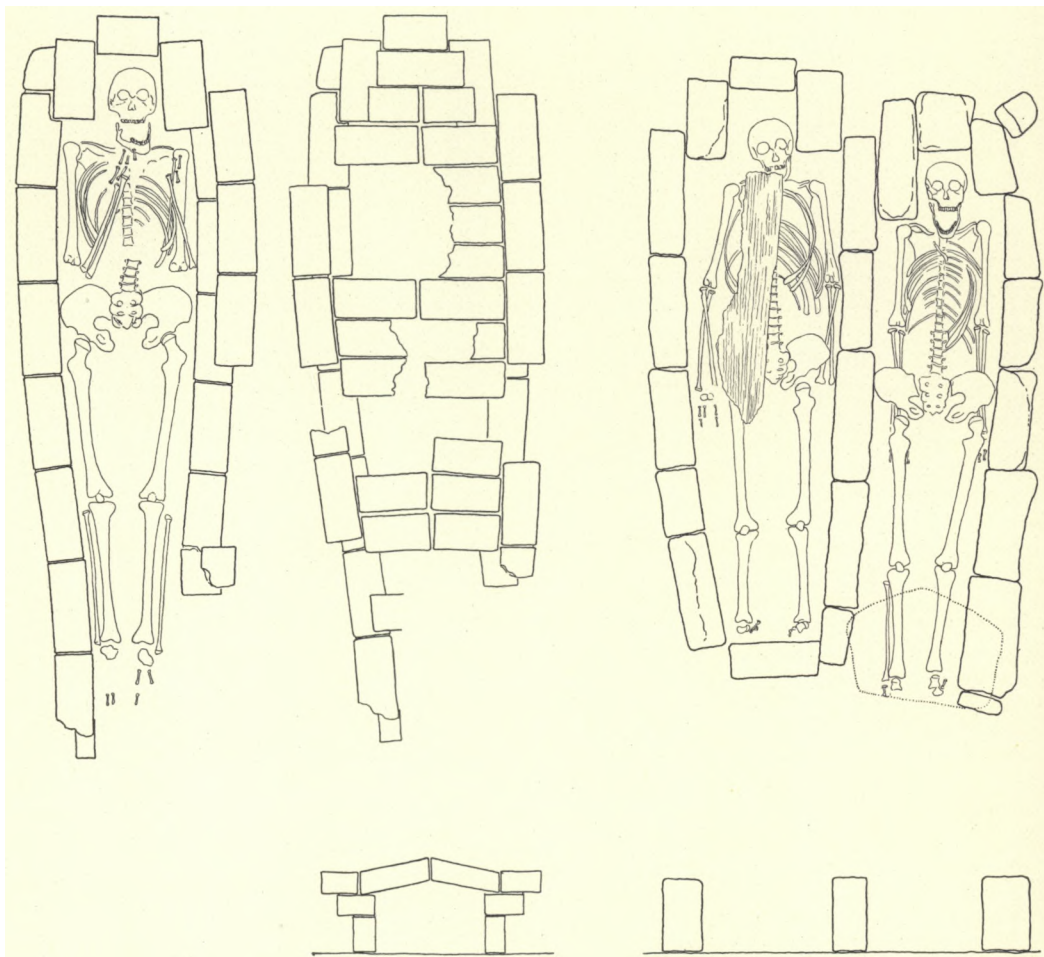

Fig. 5. Roskilde †S. Hans. Munkestensgrav (Nr. 5), i Skibet. 1:25. Tegnet af El. M. 1943 (S. 127).

Fig. 6. Roskilde †S. Hans. Kridtstensgrave (Nr. 7 og 8), i Taarnrummet. 1:25. Tegnet af El. M. 1943 (S. 127 f.).

hvorved man har sparet den søndre Langvæg (Fig. 6). Særligt Hovedrum. Vægge og Afdækning var af uregelmæssigt hugne, ret svære Kridtsten, Fodenden manglede. I Graven laa et velbevaret Skelet.

Sydøstligt paa Kirkegaarden blev der i ringe Dybde fundet tre sammenstillede *Kridtsten, hvorunder en større Kridtflage. Ordningen mindede fuldstændig om Hovedrummet i en romansk Grav, og som Hovedgemme fra en ellers kisteløs Begravelse maa Fundet sikkert opfattes, selvom der ikke iagttoges Skeletrester. Stenene maa være kasseret Materiale; paa en af dem ses, foruden et Par ubestemmelige Mejselprøver, et tydeligt og smukt indhugget Majuskel-D, typologisk yngre end o. 1200. I Roskilde Museum.

To Ibskaller, der vel har været baaret af Pilgrimme under Færden

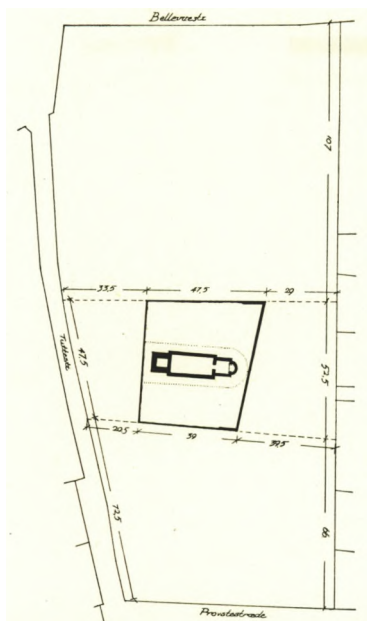

Fig. 7. Roskilde. †S. Hans. Situationsplan. 1:3000. Tegnet af El. M. 1943.

til Helgenens Grav i S. Jago de Compostella i Spanien, maa oprindelig have været nedlagt som Gravgoods⁹ (sml. S. 123), men er fundet løst i Fylden.

KILDER OG HENVISNINGER

Udgravningsberetning, Tegninger og Opmaalinger af Elna Møller og C. G. Schultz 1943 (NM).

Peder Resen: Atlas Danicus. Roskilde (ed. Johs. Knudsen) S. 43. — Meyer: Beskrivelse over Roeskilde 1755. Kbh. 1793. S. 15 f. — H. Behrmann: Grundrids til en Beskrivelse af Roeskilde. 1832. S. 162 f.

J. O. Arnhung: S. Hans Kirke. 1943. MS. 4 S. (NM).

¹ Repertorium Nr. 763. ² Repertorium 2. R. IV, S. 501. Nr. 7757. ³ Kancelliets Brevbøger 30. Aug. 1569; sml. Kirkehist. Saml. 4. R. VI, 465 med Note 2. ⁴ August F. Schmidt: Danmarks Helligkilder. 1926. S. 114. ⁵ Danske Atlas VI, S. 149. ⁶ Fortegnelse over indkomne Oldsager 1830—36 (1834, Nr. 3184—97) (NM). — Fundet indsendtes af Malermester Ehlers, eligeret Borger i Roskilde. ⁷ Meyer, S. 16. ⁸ Danske Atlas VI, S. 133. ⁹ 1913, ved Nationalmuseets Udgravning af Labæk Kirketomt ved Holbæk, fandtes en Muslingeskal i en kisteløs Begravelse. Ibskallen laa her mellem Skelettets Finger- og Haandrosknogler, se Hugo Matthiessen: En middelalderlig Kirketomt, i AarbHolbæk 1913, S. 13.